

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Збірник наукових праць
**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ**

**СЕРІЯ:
*ПСИХОЛОГІЯ***

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований У 1996 р.

Рівне -2004

ББК 74.20

0-59

УДК:37:371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. - 250 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості .

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор :

Хом'як Іван Миколайович - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бех Іван Дмитрович - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна - доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна - доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович - доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович - доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович - кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 28.10.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 - 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966—7281—07—8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

вони стимулюють агресію не лише по відношенню осіб, схильних до такої поведінки, але і по відношенню до неагресивних людей (підлітків).

Висновки

Зовнішні детермінанти агресії – це ті особливості оточення чи ситуації, які підвищують вірогідність виникнення агресії. Більшість з цих детермінант тісно асоціюються з станами фізичного оточення. Різноманітні аспекти ситуацій міжособистісної взаємодії, можуть підштовхувати індивіда до актуалізації агресивних реакцій.

Агресія може як посилюватись так і послаблюватись за рахунок тих аспектів ситуацій, які впливають на ступінь та характер особистісної самосвідомості. Коли підліток співставляє свої вчинки з потенційною реакцією потерпілого чи представників органів говорять про громадську самосвідомість; коли людина сконцентрована переважно на власних думках і хвилюваннях говорять про приватну самосвідомість. Кожен з цих типів особистісної самосвідомості сприяє пониженню вірогідності прояву агресивних реакцій. Аналогічним шляхом зниження рівня особистісної самосвідомості сприяє виникненню агресії.

Література

1. Ю.М. Швалб Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). – К.: Миллениум, 2003. – 152 с.
2. О.Б.Дроздов, М.А.Скок Проблемы агрессивной поведінки особистості: Навчальний посібник. – Чернігів, 2000. – 156 с.
3. Психология человеческой агрессивности: Хрестоматія. – Мн., 2003. – 656 с.
4. Аронова Е.А., Моросанова В.И. Регуляторная роль самосознания в старшем школьном возрасте // Журнал прикладной психологии. – 2004. - № 1. – С.31-39.
5. Столин В.В. Самосознание личности. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983.
6. Петровский А.В. Быть личностью – М.: Педагогика, 1990. – 110с.
7. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2т.- М.: Педагогика 1980,- т1.-232с.
8. Дж. Капра, Д. Сервон Психология личности – Спб.: Питер, 2003.-640с.

Резюме

В статье рассматриваются особенности влияния ситуативного фактора на самосознание агрессивных подростков. Ситуативные факторы принуждают индивида осознать самого себя и могут служить детерминантами саморефлексивных тенденций. В противовес проявления агрессии, обострение самосознания может уменьшить агрессию. Агрессия может как повышаться, так и понижаться за счет тех аспектов ситуации, которые влияют на степень и характер личного самосознания.

Summary

Actuality of investigation is stipulated for the problem of self-consciousness of the teen-agers with aggressive behavior. Today in psychological science and practice increase the interest to the notion of subjectivity. Self-consciousness is the nuclear of personality in many investigations, the main character of which is intact of personal "I".

The structure of self-consciousness makes up "I"-conception, which may be introduced, as a cognitive system that carries out the role of behavior regulation. The special place in investigation takes the study of verbal aggression in the context of increasing of the common juve line aggression.

УДК 371.01+37.018

О.М. Павелків

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ШКІЛЬНОЇ МАТЕМАТИКИ

Стаття висвітлює детермінуючий вплив організаційно-предметного середовища, що створюється на уроках математики, на формування професійного самовизначення старшокласників, розвитку у них дієвого інтересу до підприємницької діяльності.

Ключові слова: самовизначення, підприємницька діяльність.

Постановка проблеми

Українська держава пов'язує свій подальший розвиток із соціально-орієнтованою ринковою економікою, яка функціонує на засадах конкуренції та підприємливості, співіснуванні різноманітних форм власності. Такі стратегічні орієнтири господарювання вимагають сформованості у населення країни адекватної системи цінностей, глибоких економічних знань, практичних умінь та особистісних якостей, які дозволять людині приймати виважені рішення та брати на себе відповідальність за їх якісне виконання. Особливо гостро відчувається об'єктивна необхідність підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення, невід'ємною складовою якої є виховання в учнів стійкого та дієвого інтересу до майбутньої професії під час вивчення профільних курсів математичного напрямку.

У психолого-педагогічній літературі з достатньою повнотою висвітлені питання, пов'язані з формами та методами підготовки особистості до професійного самовизначення в умовах запровадження ринку праці (Д. Закагнов, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Сидоренко, В. Синявський, Є. Павлютенков, М. Тименко, Б. Федоришин, М. Янцур). Також достатньо ґрунтовно розроблені напрями виховання в учнів професійних інтересів, які відображено в роботах В. Корнєєва, І. Кравцова, С. Крягжде, В. Мерліна, Є. Павлютенкова, Б. Федоришина, Г. Щукіної та інших дослідників. При цьому вітчизняні дослідники розглядають особистість у цьому процесі як активного, ініціативності, самостійного та творчого суб'єкта професійного розвитку. За такого підходу підвищення рівня готовності учнівської молоді до професійного самовизначення відбувається за рахунок удосконалення зовнішніх умов навчально-виховної діяльності дитини.

З поміж інших педагогічних засобів удосконалення профорієнтаційної роботи в сучасній загальноосвітній школі широкі потенційні можливості лежать в площині використання змісту шкільної математики для оволодіння учнями економічним розрахунком, який є невід'ємним елементом будь-якої діяльності і одним з чинників виховання інтересу до вибору майбутньої професії. Значимо, профорієнтаційні можливості шкільної математики в сучасних умовах досліджені недостатньо.

Сучасною педагогічною наукою доведено, що учні більш глибоко і ґрунтовно оволодівають навчальним предметом за умови використання здобутих знань у практичній діяльності. Серед інших навчальних предметів саме математика має нерозкриті потенційні можливості для усвідомлення дитиною свого місця в динамічних соціально-економічних процесах, які вимагають від особистості вміння приймати математично обґрунтовані та економічно виважені рішення в умовах ринкової економіки.

На нашу думку, позитивне ставлення учнівської молоді до обраної професії та активного самовдосконалення згідно її вимог виявляється і виховується через стійкість та дієвість професійних інтересів особистості. Інтерес – це активна пізнавальна спрямованість людини на той чи інший предмет, явище дійсності, пов'язана з позитивно-емоційним ставленням до пізнання об'єкта діяльності. Інтереси особистості диференціюються за змістом (інтерес до математики, хімії, історії тощо). Також, згідно якісних показників активності особистості у діяльності, інтереси поділяються на: дієві – не дієві, стійкі – не стійкі, глибокі – поверхневі, активні – пасивні, безпосередні – опосередковані, сильні – слабкі [1; 5; 6; 9].

Достатній рівень сформованості у дитини пізнавальних інтересів дозволяє глибоко і ґрунтовно засвоювати знання. Тоді ж як відсутність достатньо сформованих інтересів у школяра унеможлиблює якісне сприймання навчального матеріалу, а знання безпосередньо не знаходять застосування в практичній діяльності, легко й швидко забуваються.

Розкриємо особливості інтересів старшокласників до обраної майбутньої професії за рівнем їх вихованості (ситуативно-пасивний, пізнавально-активний, активно-перетворювальний), оскільки це дозволить окреслити напрями розгортання профорієнтаційних можливостей шкільного курсу математики.

Ситуативно-пасивний інтерес (низький) особистості характеризується нейтральним або позитивним ставленням дитини до певного навчального предмету та пов'язаним з ним напрямом трудової діяльності у формі, що привертає мимовільну увагу школяра. При цьому активність особистості, спрямована на пізнання обраної професії та поглиблення відповідних про неї знань, не супроводжується вольовими зусиллями дитини до самовдосконалення.

Пізнавально-активний інтерес (середній) характеризується активним сприйняттям учнем, з переживанням позитивних емоцій, професіографічної інформації щодо визначеної професії. Така активність особистості за власною ініціативою спрямована на реалізацію отриманих теоретичних відомостей та практичних умінь у різноманітних видах позакласної та позаурочної діяльності з метою їх самовдосконалення за рахунок самооцінки та самопізнання через зовнішні допоміжні джерела знань про вимоги обраної професії.

Активно-перетворювальний інтерес (високий) характеризується стійким позитивним ставленням до обраної професії, постійними проявами творчої активності у відповідній навчально-практичній діяльності, самостійним розширенням кола інформаційних джерел про необхідні в майбутньому професійно-важливі якості особистості. Такий рівень вихованості пізнавального інтересу дитини поволі трансформується у стійкий та дієвий професійний інтерес, який спонукає особистість до активності у різноманітних видах позакласної та позаурочної праці.

Розвиток в учнів інтересів з низького рівня до середнього і високого здійснювався нами шляхом їх залучення до педагогічно керованої навчально-практичної діяльності економічної спрямованості на заняттях з математики у суб'єктному, навчальному та професійному напрямі.

Суб'єктний напрям спрямовувався нами на ознайомлення учнів з особливостями власної особистості та на цій основі усвідомлення ними необхідності розвитку професійно важливих якостей згідно заданих вимог обраної професії. Цей напрям реалізовувався нами у створених організаційно-педагогічних умовах ознайомлення учнів з вимогами професій до індивідуально-психологічних особливостей особистості. Його здійснення передбачало вивчення школярами власних психологічних особливостей і зіставлення їх з еталонними. При цьому, за допомогою шкільного психолога, вони визначали шляхи самовдосконалення та самовиховання згідно з вимогами професій на ринку праці до фахівця. Особлива увага приділялася нами у цьому напрямі самовихованню рис характеру особистості, які на даний час прийнято відносити до економічно важливих [2].

Навчальний напрям мав на меті сформувати в учнів систему загальних економічних понять у професіях ринкового середовища. Досягнення цієї мети передбачало оволодіння школярами економічним розрахунком як необхідним елементом будь-якої фахової діяльності. Реалізація цього напрямку, а саме навчальної підготовки, передбачала використання потенційних можливостей математики та основ економіки у формуванні знань, умінь та якостей особистості, необхідних для здійснення підприємницької діяльності.

Під час вивчення математики та основ економіки передбачалося сформувати в учнів знання основних економічних категорій, форм організації праці, виробництва. Отримані в такий спосіб знання ставали основою для розвитку у дитини вміння здійснювати економічні розрахунки у професіях підприємницької сфери. Важливо підкреслити ефективність активних методів організації навчально-виховного процесу в практичному використанні отриманих знань економічного розрахунку.

Професійний напрям передбачав формування в учнів відповідних систематизованих професіографічних знань, які забезпечували умови для набуття ними адекватного допрофесійного досвіду економічних розрахунків. До завдань цього напрямку ми також віднесли ознайомлення з соціально-економічною й виробничою характеристикою професій ринкового середовища, шляхами набуття відповідних професій і перспективами професійної зростання, системою знань та умінь необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності.

Виявлення можливостей курсів алгебри, основ математичного аналізу і геометрії для підготовки старшокласників до здійснення економічних розрахунків, які є складовою будь-якої професійної діяльності, було розпочате нами з аналізу діючих програм середньої загальноосвітньої школи. Було з'ясовано, вони практично не містять матеріалу та завдань для ознайомлення учнів з основами економічних розрахунків та використанням математичних методів у професіях сфери підприємницької діяльності.

Також було з'ясовано що теоретичний та практичний зміст навчальних програм загальноосвітніх курсів математики та основ економіки не містить у собі професіографічний матеріал, який би дозволяв ознайомити учнів зі змістом, формами та методами діяльності сучасних підприємств. Тому профорієнтаційну спрямованість означених вище програм нами було удосконалено згідно можливостей реалізації міжпредметних зв'язків для розвитку у старшокласників інтересу до майбутньої професії та використання форм, методів і прийомів роботи учнів з профорієнтаційним матеріалом під час оволодіння ними економічним розрахунком.

Необхідність створення організаційно-предметного середовища, в якому б реалізовувалися педагогічні умови виховання у старшокласників інтересу до майбутньої професії в процесі оволодіння економічним розрахунком, обумовили необхідність розробки та впровадження факультативного курсу „Основи економічних розрахунків” для учнів старших класів. Зміст цього курсу та методика його викладання були спрямовані нами на ознайомлення школярів з мотиваційно-ціннісною та змістовно-операційною сторонами використання математичних методів економічних розрахунків у професіях сучасного ринкового середовища.

Під час експериментальної апробації змісту розробленої нами програми виявилися значні потенційні можливості розгортання профорієнтаційної роботи з учнями старших класів у процесі оволодіння ними економічним розрахунком, який здійснюється під час вивчення учнями комплексу загальноосвітніх предметів, насамперед математики та основ економіки. Підкреслимо, що під економічним розрахунком нами розуміється система знань та умінь, які дозволяють старшокласнику здійснювати економічний аналіз як побутової, так і професійної фінансово-господарської діяльності. Згадана система включає не лише суто економічні знання та уміння, необхідні для здійснення аналізу фінансово-господарської діяльності, але й знання та уміння, пов'язані з практичним застосуванням певних математичних методів у повсякденному житті.

Оскільки однією з умов виховання стійкого та дієвого інтересу до професій сфери підприємницької діяльності виступає реалізація його практичного компонента, то на уроках математики, основ економіки та під час викладання курсу „Основи економічних розрахунків” використовувалися завдання підвищеної складності. Розв'язання таких завдань вимагали від учнів самостійності, творчості, значних вольових зусиль та свідчили про активну позицію особистості в оволодінні професійно важливими знаннями та вміннями.

Враховуючи, що пізнавальний компонент професійного інтересу формується в процесі оволодіння учнями знаннями з основ наук, ми також приділили особливу увагу вдосконаленню профорієнтаційної спрямованості змісту загальноосвітніх курсів математики, основ економіки та експериментального курсу “Основи економічних розрахунків”. Ці навчальні дисципліни мають величезний потенціал для надання учням професійно важливих знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення економічного розрахунку в професіях підприємницької сфери. Вони також суттєво впливають на розвиток пізнавального компонента інтересу до професій і створюють умови для свідомого вибору учнем певної сфери трудової діяльності. Проте введення профорієнтаційного матеріалу не повинно призводити до порушення системи викладання відповідних програмних матеріалів.

Виховання інтересів школярів до певних професій передбачає їх залучення до відповідної навчально-практичної діяльності. Оскільки в умовах сучасної загальноосвітньої школи діють об'єктивні проблеми включення старшокласників до реальної практичної діяльності, то її альтернативою нами були обрані профорієнтаційні форми, які моделюють фахову діяльність у різних сферах підприємництва. Серед

таких форм роботи нами використовувалися ділові ігри, економічні практикуми, економічні розрахунки бізнес-проекту, математичні задачі економічного напрямку. Вцілому нами використовувалися загальнонавчальні та експериментально перевірені в численних дослідженнях форми профорієнтаційної роботи, які можна розподілити за напрямом допомоги (учні, батьки, вчителі) та за характером впливу (інформаційні, діагностичні, формуючі).

Зупинимось на груповій формі профорієнтаційної роботи з використанням в них активізуючих методів психолого-педагогічного впливу. Досить висока активність старшокласників у означеній вище формі профорієнтаційної роботи дозволяє вирішувати складні проблеми сформованості у дитини низького рівня професійних інтересів (неадекватна самооцінка, порушення емоційно-вольової саморегуляції тощо).

Ефективність групової форми профорієнтаційної роботи визначається специфікою групового спілкування. Включення учнів у таку діяльність дозволяє розкрити суб'єктивний внутрішній світ однієї людини та проаналізувати світоглядну позицію інших. У спілкуванні людина самовизначається, пізнає власні індивідуальні особливості, виробляє адекватну самооцінку. Комунікативна, інтерактивна та креативна сторона взаємодії впливає на суб'єктивне сприйняття професіографічної інформації та на цій основі, згідно об'єктивних вимог групи, виробляються навички взаємного узгодження дій під час прийняття колективних рішень.

Методика проведення групової форми роботи передбачала реалізацію декількох етапів. На першому етапі учні залучаються у різноманітні ділові ігри під час яких, в умовах невимушеної та позитивної атмосфери, у дитини поглиблюються знання про індивідуальні особливості (особливості їхнього темпераменту, характеру, пам'яті, уваги, уяви). Доцільно наголосити на необхідність обов'язкового групового обговорення виявлених особливостей кожного учасника співпраці. Така самодіяльність особистості впливає на формування у школярів адекватної самооцінки.

На другому етапі означеної форми профорієнтаційної роботи доцільно включити згаданих учнів до системи ігор, які імітують певні види професійної діяльності, що найбільш повно відповідають особливостям її учасників. Мета проведення цього етапу роботи полягає в ознайомленні учнів з специфікою певних професій та вимогами, які вони висувають до виконавців. Використання ігрових методів у групових формах роботи на цьому етапі дозволяє сформувати в кожного учасника позитивне ставлення до обраної професії. Спільне складання професіограми бажаної в майбутньому професії для кожного учасника групи є одним з найважливіших завдань цієї форми роботи.

На третьому етапі групової форми роботи необхідно включити дітей у профорієнтаційні ігри, які дозволять їм „приміряти” вимоги конкретної професії до власних індивідуальних особливостей. Групова дискусія, яка виникає в процесі проведення ігор на цьому етапі повинна чітко спрямовуватися керівником групи у необхідному напрямі.

На четвертому етапі доцільно включити учасників у профорієнтаційні ігри, які моделюють процес вибору майбутньої професії. Мета цього етапу групової форми роботи - допомогти учасникам групи остаточно визначитися у своїх професійних намірах та розробити стратегію їх реалізації. Керівнику групи бажано підбирати на цьому етапі такі імітаційні ігри, які вчать учнів основам прийняття рішення про вибір майбутньої професії. Означена процедура включає формулювання дитиною мети, обґрунтування шляхів її досягнення тощо.

Проведення групових форм профорієнтаційної роботи досить інформативне та має ряд опосередкованих переваг у активізації професійного самовизначення особистості. В процесі групової динаміки у профорієнтатора є можливість провести соціометричний зріз (виділити лідерів підгрупи, стосунки), визначити певні психологічні особливості окремих учнів, підгруп, а також групи загалом.

Розроблена нами і висвітлена вище методика розгортання профорієнтаційного потенціалу предметів математичного напрямку сучасної загальноосвітньої школи виявилася досить ефективною. Емпіричні дані, одержані у процесі її реалізації, свідчать про суттєві позитивні зміни у поінформованості учнів про сучасні професії. Так 76% учнів показали високий та середній рівень здатності до аналізу професій, а понад 68% - високий та середній рівень здатності до самоаналізу. Одержані дані свідчать і про позитивний вплив запропонованої методики на виховання таких якостей особистості, як економічність та розважливості, які є необхідними для успішного здійснення підприємницької діяльності. Кількість учнів з високим та середнім рівнем прояву цього показника сформованості інтересу особистості до майбутньої професії склала 38 відсотки та відповідно 34,6 відсотки.

Висновки

Отже, підвищення ефективності процесу виховання у старшокласників інтересу до вибору майбутньої професії в сучасній загальноосвітній середній школі можливе за рахунок реалізації наступних педагогічних умов:

- включення до загальноосвітніх курсів математики та основ економіки практичних завдань, які знайомлять учнів із застосуванням математичних методів в економічній діяльності і формують уміння здійснювати економічний розрахунок;
- впровадження факультативного курсу „Основи економічних розрахунків”, який має профорієнтаційну спрямованість;
- використання у процесі викладання математики та факультативного курсу форм та методів

організації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників (ділові та імітаційні ігри, аналіз конкретних ситуацій тощо), які дозволяють моделювати професійну діяльність;

- ведення самостійних робіт учнів, спрямованих на ознайомлення з особливостями підприємницької діяльності (розробка бізнес-проектів) та відповідними професіями (професіографічні дослідження, підготовка відповідних рефератів та доповідей і т. ін.);

- здійснення навчально-практичної діяльності старшокласників на засадах диференціації шляхом поступового ускладнення завдань, які забезпечують перехід від репродуктивного застосування відповідних знань та умінь до їх творчого використання, яке потребує від учня пошуку і застосування додаткової інформації, самостійності у визначенні підходів до організації та виконання практичного завдання.

Література

1. Беляев М.Ф. К вопросу о динамике интереса // Сов. педагогика. – 1940. - №№ 11-12. – С. 149-160.
2. Бех І.Д. Образ “Я” як мета формування і розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 30-41.
3. Божович Л.И. Познавательные интересы и пути их изучения // Известия АПН РСФСР. – 1955.- № 73. – С. 3-14.
4. Здравомыслов А.Г. Проблема интереса в социологической теории. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1964. – 74 с.
5. Иванов В.Г. Развитие и воспитание интересов учащихся старших классов средней школы. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 82 с.
6. Крягжде С.П. Психология формирования профессиональных интересов. – Вильнюс: Мокслас, 1981. – 196 с.
7. Онищук В.О. Активізація навчання старшокласників. – К.: Рад. школа, 1978. – 128 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М.: Полиграфкнига, 1946. – 704 с.
9. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М.: Педагогика, 1971. – 352 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Булах І.С. Відповідальність як інтегративний компонент моральної самосвідомості підлітка	4
Воробійов А.М. Проблема самореалізації особистості як соціального явища в системі „суспільство-індивід”	9
Карпенко З.С. Аксіогенетичні етапи становлення Я-концепції	12
Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача	14
Носков В.И. Самосознание как детерминанта поведения личности	19
Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості	23
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості	26
Бігунова С.А. Культурологічно орієнтоване навчання як детермінанта розвитку самосвідомості особистості	30
Боровець О. Вплив колективістської та індивідуалістської спрямованості на самосвідомість підлітків	33
Бордюк В.М. Механізми самооцінки старшокласників у контексті процесу їх науково-дослідницької діяльності	36
Бреусенко-Кузнєцов О.А. Екзистенціальний аспект проблеми ціннісного виховання засуджених	38
Вронська В.М. Значення педагогічних інновацій для морального розвитку та самосвідомості учнів	42
Главінська О.Д. Детермінований вплив соціальних інститутів на формування самосвідомості молодшого школяра	43
Горбань Г.О. Структура формування професійної самосвідомості	46
Григорчук І.С. Волевиявлення як чинник морального становлення у світлі християнської духовної традиції	48
Дєдова Т.В. Часові детермінанти феномену сновидінь індивіда у циркадіанному періоді	51
Дружиніна І.А. Проблема становлення самосвідомості в процесі формування гармонійно розвиненої особистості студентів-психологів	54
Завацька Н.Є. Місце самосвідомості особистості в процесі соціально-психологічної адаптації	56
Залужна А.Є. Деструктивний вплив „масовізації” на моральну самосвідомість особистості (етнопсихологічний екскурс)	60
Іваник Г.С. Про деякі підходи до експериментального вивчення позитивного мислення старшокласників у парадигмі цілісності самосвідомості	64
Івашкевич Е.З. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості засобами літератури	68
Квашук О.В. Телебачення як чинник формування моральної свідомості школярів	72
Кіт Н.В. Виховання національної свідомості молодших школярів	75
Климчик Т.В. Формування моральних цінностей старшокласників в умовах дитячого хорового колективу	78
Клочек Л.В. Роль процесів ідентифікації і відособлення у формуванні самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці	81
Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості	83
Козерацька Н.М. Моральна самосвідомість та її показники у студентів-першокурсників технічного вузу	85
Комаровська В.Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору	87
Корчакова Н.В. Презентація образу Я в інтернет-комунікації як психологічна проблема	90
Косарєва О.І. Вплив дитячо-батьківських взаємин на формування самосвідомості дошкільника	94

Красновський В.М. Архитектура самосознания в опыте социального пространства подростка	98
Красновський В.М. Розвиток толерантних взаємовідносин підлітків в умовах соціального відчуження	104
Крошка О.І. Проблема усвідомлення індивідуально-психологічних властивостей як умова самовизначення старшокласників.....	110
Кулагіна Л.М. Особливості діагностики готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору	113
Кулаков Р.С. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці	117
Литвин-Кіндратюк С.Д. Соціально-історичні контури соматичного самовизначення суб'єкта харчової активності	121
Мельник О.В. Психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	124
Михальчук Н.О. Смыслоутворення особистості як психологічна проблема	128
Михальчук Ю.О. Аналіз психологічного змісту поняття етнічної самосвідомості у сучасній науці ...	131
Моначин І.Л. Протистояння як фактор особистісного самостворення.....	135
Новотна М.А. Психологічні особливості самосвідомості підлітка в сучасному правовому полі	137
Одолінський В.Г. Проблемне поле майбутнього у свідомості старшокласників	140
Павелків В.Р. Ситуативний фактор агресивності у самосвідомості підлітка.....	145
Павелків О.М. Психологічні особливості та умови професійного самовизначення старшокласників у процесі вивчення курсу шкільної математики.....	148
Пальчевський С.С. Акмеологічні основи технологізації самовизначення особистості у процесі її підготовки до творчої професійної діяльності.....	152
Петренко В.В. Виховання національної самосвідомості особистості в процесі вивчення української народної пісні	156
Петренко О.Б. Проблема становлення гендерної самосвідомості особистості: теоретичний аспект ...	159
Потапчук Є.М. Збереження психічного здоров'я особистості як соціально-психологічна проблема ...	164
Прохоров Б.І. Творча уява як чинник саморозвитку дитини-дошкільника	164
Рашковська І.В. Образ ідеального „Я” в структурі моральної самосвідомості підлітка	168
Рудюк О.В. Ідентифікаційні структури особистості в контексті аналізу концепту самосвідомості	170
Сардига О.В. Індивідуальний підхід до учня у процесі виставлення оцінки	172
Севастьянович Н.М. Системний підхід до вивчення особистості	175
Сіранчук Н.М. Розвиток моральної самосвідомості у дітей та підлітків	178
Смалько М.Ф. Формування Я-концепції як важливий фактор самоусвідомлення обдарованої особистості.....	182
Смольська Л.М. Подвійна природа щастя в особистісному вимірі.....	186
Софіянчук З.С. Вплив статевих відмінностей на розвиток соціального інтелекту дошкільників	189
Співак Л.М., Романова О.В. Проблема співвідношення між поняттями „Я-концепція” та „Я-образ” особистості у психології	193
Ставицька О.Г. Паралінгвістичні засоби мовлення вчителя та усвідомлення моральних вимог вихованцями	198
Сторож О.В. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення і розвитку самосвідомості особистості	202
Суслова Н.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості.....	207
Тимощук Н.С. Формування самосвідомості старшокласників у процесі особистісно орієнтованого виховання	209
Ткач Т.В. Діалектика інтересів особистості і суспільства в системі безперервної освіти	212
Ткачук Т.Л. Особистісні новоутворення як умова лібералізації моральних цінностей підлітків.....	216
Уличний І.Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у теорії і практиці шкільної профорієнтації	219

Філоненко М.М. Екологічна самосвідомість як основа особистісного становлення.....	223
Шевчук О.А. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків	225
Шугай М.М. Психологічний аналіз генези національної самосвідомості особистості	232
Юрченко В.М. Духовна природа людської свідомості та підсвідомості	235
Яцюк Н.О. Формування моральної рефлексії молодших школярів у навчально-виховному процесі	237
Відомості про авторів	245

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

СЕРІЯ:

Психологія

*ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ*

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Суходольський В.І., Галабурда О.П.

Здано до набору 01.11.2004 р. Підписано до друку 3.11.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк

різографічний. ум друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 2,8,38. Замовлення №• 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний: гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного
університету 33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
тел. 26-48-83

0-59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненською державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. — 250 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20